

ARBITRAJGA QOLLANILADIGAN PROTSESSUAL HUQUQ

*Toshkent davlat yuridik universiteti
Xalqaro huquq va huquqshunoslik fakulteti 3- kurs talabasi*

Oltiboyev Arslonbek

Xalqaro huquqi modulidan Yozgan tahliliy maqolasi

E-mail: arslonoltiboyev38@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada protsessual huquqning umumiy ko'rinishi, chunki u hakamlik sudiga taalluqlidir. Unda arbitrajni tartibga soluvchi qonunchilik bazasi, jumladan, ichki va xalqaro qonunlar hamda jarayonga taalluqli boshqa huquqiy hujjatlar muhokama qilinadi. Maqolada, shuningdek, hakamlik kelishuvining ahamiyati va hakamlik sudyalarini tanlash, shuningdek, hakamlik muhokamasini yuritishni tartibga soluvchi qoidalar o'rganiladi. Bundan tashqari, maqolada mukofotning ahamiyati va uning qanday amalga oshirilishi ko'rib chiqiladi. Arbitraj jarayonining ushbu asosiy jihatlarini muhokama qilish orqali maqola hakamlik sudiga nisbatan qo'llaniladigan protsessual qonunchilikni to'liq tushunishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Arbitr, Arbitraj, Protsessual huquq, Hakamlik sudi, arbitraj qarorlarini tan olish, Nyu-Yorkkonvensiyasi, UNICITRAL, Arbitraj bitimi hamda uning izohi,

Protsessual huquq - bu sudlarda va boshqa huquqiy forumlarda huquqiy nizolarni qanday hal qilishni tartibga soluvchi qoidalar va tartiblar bilan shug'ullanadigan huquq sohasi. Protsessual qonun adolatlilik, samaradorlik va bashoratlilikni ta'minlash uchun sud jarayoni davomida bajarilishi kerak bo'lgan qadamlar va talablarni belgilaydi.

Arbitraj - nizolarni hal qilishning muqobil shakli bo'lib, taraflar o'rtasidagi nizo bo'yicha majburiy qaror qabul qilish uchun arbitr sifatida tanilgan neytral uchinchi shaxsdan foydalanishni o'z ichiga oladi. Arbitraj ko'pincha an'anaviy sud jarayoniga alternativa sifatida ishlatiladi, chunki u odatda tezroq, moslashuvchan va arzonroqdir.

Protsessual huquq arbitrajga turli usullarda qo'llaniladi. Birinchidan, tomonlar arbitrajga yozma ravishda kelishib olishlari kerak va bu bitim hakamlik bitimlari uchun qonuniy talablarga javob berishi kerak. Protsessual qonunda hakamlik sudyalarini tanlash, hakamlik muhokamasini yuritish va hakamlik sudyasining qarorini ijro etish qoidalari ham belgilangan. Arbitrajga nisbatan qo'llaniladigan protsessual qonun yurisdiksiyaga, nizo turiga va o'ziga xos hakamlik kelishuviga qarab o'zgaradi. Ba'zi hollarda tomonlar hakamlik muhokamasini boshqarish uchun Xalqaro Savdo Palatasi (ICC) yoki Amerika Arbitraj Assotsiatsiyasi (AAA) tomonidan taqdim etilganlar kabi arbitraj qoidalarining muayyan to'plamini qabul qilishni tanlashi mumkin. Arbitrajni boshqaradigan ichki qonunlar yurisdiksiyadan yurisdiksiyaga qarab farq qilishi

mumkin. Masalan, AQSHda Federal Arbitraj Qonuni (FAA) hakamlik sudining qonuniy asoslarini ta'minlagan bo'lsa, boshqa mamlakatlarda, masalan, Fransiyada Fuqarolik protsessual kodeksi hakamlik sudining qonuniy asoslarini ta'minlaydi. Arbitrajni tartibga soluvchi xalqaro qonunlar Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xorijiy arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish to'g'risidagi konventsiyasini (shuningdek, Nyu-York konventsiyasi deb ham ataladi) o'z ichiga olishi mumkin, bu xorijiy arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish uchun asos yaratadi. Arbitrajga qo'llanilishi mumkin bo'lgan boshqa xalqaro huquqiy hujjatlar qatoriga Investitsiya nizolarini hal etish bo'yicha xalqaro markaz (ICSID) konventsiyasi, UNCITRALning Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risidagi namunaviy qonuni va ICC arbitraj qoidalari kiradi.

Arbitrajning huquqiy asosi hakamlik muhokamasi qoidalari, institutsional qoidalar va tomonlarning hakamlik kelishuvi kabi boshqa huquqiy hujjatlar bilan ham shakllantirilishi mumkin. Masalan, tomonlar hakamlik muhokamasini boshqarish uchun ICC yoki AAA tomonidan taqdim etilganlar kabi arbitrajning maxsus qoidalarini qabul qilishga kelishib olishlari mumkin. Arbitrajni tartibga soluvchi qonunchilik bazasini qo'llash odatda sudlar orqali amalga oshiriladi. Misol uchun, agar bir tomon hakamlik kelishuvi yoki hakamlik sudining qaroriga rioya qilmasa, ikkinchi tomon sud orqali ijro etishni talab qilishi mumkin. Sudlar hakamlik kelishuvining haqiqiylikini yoki hakamlik sudyasining e'tirozini aniqlashda ham ishtirok etishi mumkin. Arbitraj kelishuvi haqiqiy bo'lishi uchun odatda quyidagi elementlarni o'z ichiga olishi kerak: Tomonlarning kelishuvi: nizoni hakamlik sudiga topshirish uchun tomonlar o'rtasida kelishuv bo'lishi kerak. Ushbu shartnoma turli shakllarda bo'lishi mumkin, masalan, shartnomadagi band, alohida bitim yoki yozishmalar almashinuvi. Shartnoma doirasi: Hakamlik kelishuvida hakamlik muhokamasiga tortiladigan nizolar doirasi aniq belgilanishi kerak. Tomonlar hakamlik kelishuvi doirasini nizolarning ayrim turlari yoki ularning munosabatlarining ayrim jihatlari bilan cheklashni tanlashi mumkin. Hakamlik sudyasini tanlash: Hakamlik kelishuvida hakamlik sudyasi yoki hakamlarni tanlash jarayoni belgilanishi kerak. Bu belgilangan ro'yxatdan arbitrni tanlashni yoki neytral uchinchi shaxsga hakam tanlashiga ruxsat berishni o'z ichiga olishi mumkin. Amaldagi qonun hujjatida: Hakamlik kelishuvida hakamlik muhokamasiga tatbiq etiladigan tartibga soluvchi qonun belgilanishi kerak. Agar taraflardan biri arbitraj kelishuviga rioya qilmasa, ikkinchi tomon shartnomani sud orqali amalga oshirishni talab qilishi mumkin. Bu hakamlik sudiga majburlash to'g'risida ariza berish yoki boshqa tomonning hakamlik kelishuvini buzgan holda sud jarayonini davom ettirishiga yo'l qo'ymaslik to'g'risida buyruq berishni o'z ichiga olishi mumkin. Agar taraflardan biri hakamlik muhokamasida ishtirok etmasa yoki hakamlik sudyasining qarorini bajarmasa. Umuman olganda, hakamlik kelishuvining haqiqiylik va uning shartlariga rioya etilishi nizolarning hakamlik muhokamasi orqali adolatli va

samarali hal etilishini ta'minlash uchun juda muhimdir. Haqiqiy hakamlik kelishuvini tashkil etuvchi elementlarni va unga rioya qilmaslik oqibatlarini tushunib, tomonlar o'zlarining hakamlik muhokamasi amaldagi qonunchilikka muvofiq olib borilishini va ularning huquqlari himoya qilinishini ta'minlashi mumkin. Hakamlarni tanlash jarayoni arbitraj jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Malakali va xolis hakamlarni tanlash hakamlik muhokamasining adolatli o'tkazilishini va natijada chiqarilgan qarorning ijro etilishini ta'minlashga yordam beradi.

Arbitrning malakasi:

- Hakamlar quyidagi malakalarga ega bo'lishi kerak: □□ Bahs mavzusi bo'yicha bilim va tajriba
- Ishtirok etgan tomonlardan xolislik va mustaqillik
- Yaxshi xarakter va obro'
- Arbitraj muhokamasiga zarur vaqt va kuch sarflashga tayyorlik

Tanlash usullari:

Hakamlarni tanlashning bir necha usullari mavjud:

- ❖ **Tayinlovchi organ:** Tomonlar o'z nomidan hakam(lar)ni tanlash uchun tayinlovchi organni tayinlashga kelishib olishlari mumkin.
- ❖ **Shartnoma:** Tomonlar o'zaro kelishuv asosida hakam(lar)ni o'zlari tanlashga kelishib olishlari mumkin.
- ❖ **Ro'yxat tartibi:** Tomonlarning har biri boshqa tomonga potentsial hakamlar ro'yxatini taqdim etishi mumkin va keyin tomonlar birlashtirilgan ro'yxatdan hakamlik sudyasini tanlashadi.
- ❖ **Yagona arbitr:** Ba'zi hollarda tomonlar nizoni hal qilish uchun yagona hakam tayinlashga kelishib olishlari mumkin. v Arbitrga qaroriga qarshi chiqish:

Agar tomonlardan biri hakamni malakali yoki xolis emas deb hisoblasa, ular hakamga e'tiroz bildirishi mumkin. Hakamga qarshi da'vo qilish jarayoni amaldagi qonun va hakamlik kelishuviga bog'liq bo'ladi. Hakamga e'tiroz bildirish uchun umumiy asoslar orasida manfaatlar to'qnashuvi, tarafkashlik yoki malakaning etishmasligi kiradi. E'tiroz tayinlovchi organ yoki hakamlik sudining o'zi oldida berilishi mumkin. Hakamlik muhokamasi taraflar yoki ish yuritishni amalga oshiruvchi hakamlik organi tomonidan kelishilgan qoidalar bilan tartibga solinadi. Ushbu qoidalar odatda hakamlik muhokamasini yuritishni tartibga soluvchi tartib va standartlarni belgilaydi. Hakamlik muhokamasini yuritishni tartibga soluvchi ba'zi umumiy qoidalarga quyidagilar kiradi: Dalillarni taqdim etish: Qoidalar dalillarni taqdim etish

tartib-qoidalarini belgilashi mumkin, jumladan, qanday dalil turlari qabul qilinishi mumkinligi va dalillar qanday taqdim etilishi kerak. Guvohlarning roli: Qoidalarda guvohlarning hakamlik muhokamasidagi roli, jumladan, guvohlar qanday aniqlanganligi, ularning ko'rsatmalari qanday taqdim etilishi va qanday qilib so'roq qilinishi belgilanishi mumkin. Xulosalarni taqdim etish: Qoidalar tomonlardan o'z dalillari va dalillarini ko'rsatuvchi yozma brifinglarni taqdim etishlarini talab qilishi mumkin. Sud muhokamasini o'tkazish: Qoidalar sud muhokamasini o'tkazish tartib-qoidalarini, shu jumladan sud muhokamasi qancha davom etishini, tomonlar o'z da'volarini qanday taqdim etishlarini va hakamlik sudyasining sud majlisini qanday boshqarishini belgilashi mumkin.

Maxfiylik: Qoidalar taraflar va arbitrdan hakamlik muhokamasi va qarorning maxfiyligini saqlashni talab qilishi mumkin.

Tomonlar hakamlik muhokamasini yuritishni tartibga soluvchi qoidalarni tushunishlari muhim, chunki ular hakamlik muhokamasi davomida ushbu qoidalarga rioya qilishlari kerak. Qoidalarga rioya qilmaslik arbitraj muhokamasi natijalariga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan dalillar yoki boshqa sanksiyalarni chiqarib tashlashga olib kelishi mumkin.

Protsessual qoidalarga qo'shimcha ravishda, tomonlarga hakamlik muhokamasining adolatli va xolis tarzda o'tkazilishini ta'minlash uchun mo'ljallangan axloqiy va professional standartlar ham bo'lishi mumkin. Ushbu standartlar professional tashkilotlar yoki tartibga soluvchi organlar tomonidan o'rnatilishi mumkin va ular hakamlarning mustaqilligi, manfaatlar to'qnashuvini oshkor qilish talablarini va boshqa axloqiy jihatlarni o'z ichiga olishi mumkin. Ushbu qoidalar va standartlarni tushunish va ularga rioya qilish orqali tomonlar hakamlik muhokamasining ilg'or tajribalarga muvofiq o'tkazilishini va natijada chiqarilgan qarorning ijro etilishini ta'minlashga yordam berishi mumkin.

Hakamlik muhokamasi o'tkazilgandan so'ng, hakamlik sudyasi yoki hakamlik sudi qaror chiqaradi. Qaror - bu hakamlik sudyasi yoki sudining qarori va uning asoslarini ko'rsatadigan yozma hujjat.

Mukofot berish: Qaror hakamlik muhokamasi davomida taraflar tomonidan taqdim etilgan dalillar va dalillar asosida qabul qilinadi. Hakamlik sudyasi yoki sud qarorini qabul qilishda amaldagi qonunchilik va hakamlik kelishuvi shartlarini qo'llaydi.

Mukofotni amalga oshirish: Mukofot chiqarilgandan so'ng, u odatda yakuniy va tomonlar uchun majburiydir. Agar tomon qarorni ixtiyoriy ravishda bajarmasa, qaror sud orqali ijro etilishi mumkin. Mukofotni ijro etish tartiblari amaldagi qonunchilikka va qaror ijro etilayotgan yurisdiksiyaga bog'liq bo'ladi.

Hozirgi kunda dunyoning 160 dan ortiq mamlakatlar, shu jumladan Qo'shma Shtatlar tomonidan ratifikatsiya qilingan Xorijiy arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish to'g'risidagi Nyu-York konventsiyasiga ko'ra, hakamlik sudlari qarorlarini ijro etish odatda oddiy. Konventsiyaga ko'ra, hakamlik sudining qarorini boshqa davlatda ijro etishga intilayotgan tomon qarorni tan olish va ijro etish uchun o'sha davlat sudlariga murojaat qilishi mumkin.

Mukofotga rioya qilmaslik: Agar tomon qarorni bajarmasa, boshqa tomon sud orqali ijro etishni talab qilishi mumkin. Mukofotni ijro etish tartiblari amaldagi qonunchilikka va qaror ijro etilayotgan yurisdiksiyaga bog'liq bo'ladi. Ba'zi hollarda sud qarorni ijro etish to'g'risida qaror chiqarishi mumkin, agar taraf buni bajarmasa, jazo choralari yoki boshqa himoya choralari qo'llashi mumkin.

Umuman olganda, arbitraj qarorlarining ijro etilishi nizolarni hal qilishning boshqa shakllariga nisbatan arbitrajning asosiy ustunligi hisoblanadi. Mukofotlar qanday qabul qilinishi, ular qanday ijro etilishi va tomonlardan biri mukofotga rioya qilmasa, nima sodir bo'lishini tushunib, tomonlar o'z huquqlarini himoya qilish va nizolarni adolatli va samarali hal etishni ta'minlashi mumkin.

Maqolamizni yakunlaydigan qismida albatta Xulosa qismi muhim ahamiyat o'ynaydi, ushbu maqolada hakamlik sudiga taalluqli protsessual qonunchilik, jumladan, hakamlik muhokamasini tartibga soluvchi huquqiy asoslar, haqiqiy hakamlik kelishuvining elementlari, hakamlik sudylarini tanlash jarayoni va hakamlik muhokamasini yuritishni tartibga soluvchi qoidalar muhokama qilinadi. Maqolada, shuningdek, mukofotlar qanday beriladi, ular qanday amalga oshiriladi va tomonlar mukofotga rioya qilmasa nima bo'ladi. Arbitraj nizolarni hal qilishning tobora ommalashib borayotgan shaklidir, chunki u sud tizimidan tashqarida nizolarni hal qilish uchun moslashuvchan va samarali jarayonni taklif qiladi. Biroq, arbitraj nizolarni hal qilishning samarali vositasi bo'lishini ta'minlash uchun tomonlar o'zlarining ishiga taalluqli protsessual qonunchilikni aniq tushunishlari kerak. Hakamlik sudining ilg'or amaliyotlariga, jumladan, hakamlarni sinchkovlik bilan tanlash, protsessual qoidalar va axloqiy me'yorlarga rioya qilish hamda qarorlarning ijro etilishini ta'minlash orqali tomonlar o'z nizolarini arbitraj orqali samarali va samarali hal qilishlari mumkin. Umuman olganda, arbitrajga nisbatan qo'llaniladigan protsessual qonun nizolarning adolatli va xolis hal etilishini ta'minlash uchun asos yaratadi va natijada chiqarilgan qarorlar ijro etilishi va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nyu York konvensiyasi
2. Xalqaro arbitraj to'g'risidagi qonuni.
3. Darslik: Margaret L.Mozes
4. Xalqaro tijorat arbitraji tanoyillari va amaliyoti
5. Lesson press -502 bet.